

egyértelműen mellett szól, hogy a sírban eredetileg egy nő és a gyermeke (?) nyugodott. A 294. sírban egy felnőtt nővel együtt temettek el egy 10–12 év közötti gyermeket (294a. sír). Oldalukra fektetve, egymás felé fordulva kerültek elő. Az 530. sírban egy bolygatott női váz lábánál egy bolygatatlan csecsemő melléklet nélküli csontváza került elő. A leírás szerint a gyermek a nő lábcsontjai alatt feküdt, ami azt jelenti, hogy utántemetkezésről van szó. Fordítva is előfordult, tehát hogy a felnőtt sírjába ásták bele a gyermektemetkezést: a 262a. feldúlt gyermek sír alatt került elő egy bolygatatlan felnőtt (férfi) csontváza (262b.).

A gyermeksírok ennyire erős kapcsolódása a felnőttek sírjaihoz kivételes, ritka jelenség.⁹⁷ Kulcsár Valéria ezeket az eseteket a rendellenes temetkezési szokások körébe sorolta.⁹⁸ Áttekintve anyaggyűjtését felmerül, hogy

adatai egy része nem lehet hiteles, mivel a listán régi (pl. Szeged-Óthalom), másrészt pedig rabolt temetkezések (pl. Jászalsószentgyörgy) is szerepelnek. Ez utóbbi csoportba került néhány rabolt madarasi sír is. A gyermek–felnőtt kettős temetkezésekkel ellentétben, egyetlen sírban sem fordultak elő két felnőtt *in situ* vázcsontjai. Valószínűbb, hogy a sírok rablását követően a nyitott rablógödrökbe két, sőt három felnőtt csontvázához tartozó töredékek is visszakerülhettek a szomszédos, ugyancsak kirabolt temetkezések hányójáról. Ez a jelenség azt bizonyítja, hogy egyszerre több sírt is raboltak, és hogy a sírgödröket nyitva hagyták, azok lassan töltődtek vissza, amit egyébként az ásatási megfigyelések is alátámasztanak. A jelenségről a sírrablásokról szóló fejezetben részletesen szóltunk (3.2. fejezet), megkérdőjelezve a többes (kettős és hármas) felnőtt-temetkezéseket Madarason.

3.6. VÖRÖS GABRIELLA: KOPORSÓK, SÍRÉPÍTMÉNYEK

A koporsók és a sír építmények a korszak egyik legmoshtóbban kezelt kutatási területe. A fából készült koporsókat – ugyanúgy, mint a többi, szerves anyagból készült tárgyat – korábban csak ritkán figyelték meg és írták le, és szinte csak a vas alkatrészek alapján következtettek a meglétükre. Lényegileg nincs ez másként a madarasi temetőben sem, bár a részletek megfigyelése és a pontos dokumentálás segítségével ezen a téren is születtek új eredmények.

Koporsó használatára a szarmaták alföldi szállás-területén már a jazigok sírjaiból is vannak adataink,⁹⁹ fém alkatrész nélküli koporsók rönkfából és deszkából egyaránt készülhettek. Ezek a típusok a szarmata kor teljes időszakát végigkísérték, a vasszerelékű koporsók használatával párhuzamosan, és még a késő szarmata

korban is jelen voltak a temetőben.¹⁰⁰ Észlelésük, dokumentálásuk függ/függött a talajviszonyoktól, az ásatási technikától és a sírok rablásának mértékétől.¹⁰¹ Az első vaskapcsokkal záródó koporsók a 270-es években jelentkeztek először.¹⁰² Az S és C alakú kapcsok alkalmazásával a Kárpát-medencén kívül korábban nem találkoztunk a szarmatáknál, és ugyanilyen kapcsokat sem a korábbi, sem a későbbi népek nem használtak ezen a területen.¹⁰³ A kapcsok tehát etnikumjelzők, a temetkezési rítus többi vonásával együtt értékes adatokkal szolgálnak a Kárpát-medence 3. század utolsó harmadától induló bonyolult időszakához.

Az S és C alakú kapcsokkal együtt fordulnak elő az ácskapocs alakúak, vagy ahogyan Kőhegyi Mihály nevezi őket: az iszkábák. Ez a típus először szintén a sar-

97 Nem ritka viszont, hogy a gyermeksírok a felnőttek temetkezéseinek közvetlen közelében kerülnek elő, vagy kisebb csoportokat alkotnak. Ez a jelenség is mellett szól, hogy a szarmata temetőknél belüli családi sírcsoportok voltak, ahol az összetartozó felnőtt- és gyermeksírok egymáshoz közel helyezkedtek el (Vörös 2005a, 139).

98 KULCSÁR 1998, 31.

99 FARKAS 2000, 27–28.

100 VADAY–DOMBORÓCZKI 2001, 45. A Mezőszemere, Kismari-fenek elnevezésű, 4. század végén induló szarmata lelőhelyen kizárólag vasszerelék nélküli koporsók fordultak elő, a 25 sír közül 13-ban (VADAY–DOMBORÓCZKI 2001, 46). Az 1995–1997 között feltárt temetőrész sírjai kivétel nélkül bolygatlanok voltak, ami különösen kedvezett a fakoporsók megfigyeléséhez.

101 Sándorfalva-Eperjesen 11 sír közül 7-ben sikerült rönkfa koporsót dokumentálni. Közülük csak kettő (7., 8. sír) záródott vaskapcsokkal (Vörös 1985, VII. tábla 4–5; IX. tábla 3; X. tábla 1–3).

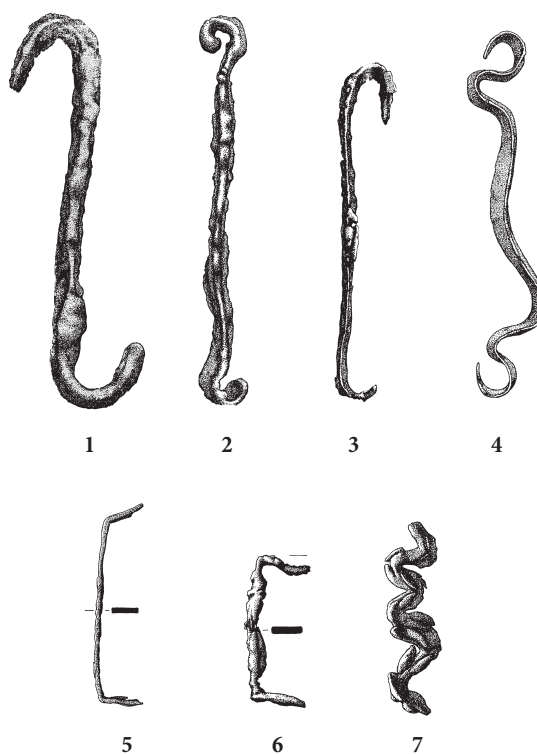
102 DINNYÉS 1975, 66.

103 KULCSÁR 1998, 29. Elvéve az avar korban használtak S alakú kapcsokat a rönkkoporsókhoz.

mata korban tűnt fel, de később megtaláljuk a gepidák, az avarok és a honfoglalók sírjaiban is.¹⁰⁴ Az ácskapcsok egy része ugyancsak rönkfa koporsókhöz tartozott. A sírban megfigyelt helyzetük alapján a felső harmadukban elvágott rönkből kialakított koporsó oldalai mentén kapcsolták össze a fedelet az alsó résszel.¹⁰⁵ A vas alkatrészek használata változatos, a különböző típusok megjelenése és együttes használata, vagy egy-egy temetőn belüli kizárólagos alkalmazása időrendi fogódzópontokat is jelenthetne, de az adatok összegzése és értékelése – különösen a friss ásatási adatok jelenthetnek ezen a téren áttörést – még várat magára.¹⁰⁶

Madarason az előbb ismertetett koporsótípusok mindegyike megtalálható volt. A vas alkatrészek között a leggyakrabban a koporsókapcsok, főként az S [131. tábla 1–2], ritkábban a C alakúak [131. tábla 4] fordultak elő. Ezek az alkalmazhatóságok bizonyítottan itt is a rönkfa koporsó alsó részének és fedelének egymáshoz való rögzítésére szolgáltak. Előkerültek még a temetőben ún. iszkábák, vagyis ácskapocs formájú kapcsok is [132. tábla 2–7], és néhány sírban feltételelesen sikerült koporsóvasalásra is adatot találni [250. kép].¹⁰⁷

A gyakori rablások miatt a koporsók tartozékai sérültek, a töredékek alapján ritkán lehetett a típusukat és a síron belüli pontos számukat biztonsággal meghatározni.¹⁰⁸ A statisztikáknak emiatt – véleményünk szerint – nincs értelme, ugyanis az eredmények még hozzávetőlegesen sem tükrözhetik az eredeti állapotot, nem lehetnek hitelesek. A rablás mértékének függvényében a vázcsontokkal és a leletekkel együtt a kapcsok is kikerültek a sírokból. A rablógödrök betöltésében véletlenszerűen visszakerült töredékekről nem tudjuk eldönteni, hogy eredetileg hány ép darabhoz tartoztak, így a koporsók használatának valódi gyakoriságáról, és a koporsók zárásának módjáról sem lehetnek egzakt adataink. Sajnos ezek a körülmények erősen leszűkítik a téma vizsgálatának határait. A vasszerelékes koporsóknak csak egy részét tudjuk elemezni; azokat tehát, amelyek hiteles körülmények között kerültek elő. Kétségtelen viszont, hogy ennek a módszernek köszönhetően az így levont következtetések egyértelműek és pontosak, és más temetők vizsgálatába is jól bevonhatók lesznek.

250. kép A koporsókapcsok típusai: 1. (117. sír), 2. (174. sír): S alakúak; 3. (89. sír), 4. (227. sír): C alakúak; 5. (496. sír), 6. (320. sír): ácskapocs alakúak; 7. (650. sír): hullámos

Az alábbiakban tehát az eredeti helyzetben, ép állapotban talált vastartozékok alapján a sírok jelölése, a koporsók előfordulása és a kapcsok száma közötti összefüggéseket vizsgáljuk meg. Továbbá, hogy a koporsók méreteinek megválasztását befolyásolta-e az elhunyt életkora (így végső soron a magassága).

Ép koporsókapocs a 627 sír közül 50-ben fordult elő, közülük 10 halmos temetkezés volt. Az ép állapotban kibontott vas alkatrészek olyan sírgödrökben kerültek elő, melyek részben bolygatottak voltak. A sírrablók célja minden jel szerint a koporsó tartalmának az átvizsgálása volt, maga a koporsó nem keltette fel az érdeklődésüket. Gyakori eset, hogy a részben rablott sírokból kizárólag a kapcsok maradtak eredeti helyükön és ép állapotban.

104 Vörös 1988, 119. Fontos lenne e különböző népek ácskapocs alakú kapcsait összehasonlítani, mivel a méretük között látható különbség van: a gepida sírokból pl. jóval keskenyebbek és sokszor rövidebbek is, mint a szarmatáknál.

105 Vörös 1988, 121, 7. kép.

106 A 4. század végével induló, Tisza menti kevert etnikumú (szarmata–germán) temetőben kizárólag ácskapocs alakú koporsókapcsok fordulnak elő (Vörös 1988, 119).

107 A rablott sírok törött és hiányos, erősen korrodálódott vastárgyainak eredeti funkcióját sokszor nehéz meghatározni, inkább csak feltételezéseket lehet megfogalmazni, különösen az egyedi, ritka darabok esetében.

108 A madarasi sírok rablásáról részletes elemzés található a 3.2. fejezetben.

A kapcsok legjellemzőbb mérete a hosszúsága, ezért első lépésben az épen maradt S alakú kapcsok méretét – szinte kivétel nélkül mindegyik ebbe a csoportba tartozott – hasonlítottuk össze a jelölt és a jelöletlen sírokban. Első látásra is nyilvánvaló volt, amit azután a méréseink is igazoltak, hogy az egykori kovácsmesterek nem törekedtek arra, hogy méretre pontosan egyforma sorozatokat állítsanak elő, sőt az is látszott, hogy ugyanabban a sírban előfordultak eltérő méretű darabok is. Az erős korrodálódás miatt milliméter pontosságú méréseink aligha felelnek meg az eredeti méreteknak, de a tendenciákat jól tükrözik.

A 10 halomban kibontott ép kapcsok közül¹⁰⁹ a legnagyobb egy 25,4 cm-es (51. sír) és egy 25,5 cm-es (36. sír) darab volt; a legkisebbek 14,2 cm (13. sír) és 13,8 cm (5. sír) hosszúak. Az eltérés viszonylag nagy, hiszen majd kétszeres méretkülönbség is előfordul a csoporton belül. Az említett sírok az É-i halomcsoportban találhatóak, és a temető használatának legkésőbbi időszakát (4–5. század fordulója) jelentik. Ezek után érdekes volt megnézni, hogy ha egy halmon belül több kapocs is előfordult, hogyan alakulnak e kapcsok méretei. Az 59. halmos sírban szerencsés módon 5 ép darab került elő; hosszuk 18,4–22,3 cm között mozgott, ami azt jelenti, hogy ugyanannál a koporsónál is használhattak eltérő méretű kapcsokat.

A jelöletlen sírokban a legnagyobb kapocs 29,1 cm volt (501. sír), a legkisebb pedig 12 cm (133. sír). Az eltérés hasonló mértékű tehát, mint a halmos sírokban és a kapcsok hossza is ugyanabban a mérettartományban mozog. Ez azt jelenti, hogy a sírok jelölésének módja és a koporsókapcsok mérete között semmilyen összefüggés nincs. Az alkalmazásuk sem tért el egymástól: a 12 és 30 cm közötti hosszúságú, *in situ* kapcsokat Kőhegyi Mihály mindegyik sírtípusban élükkel a sírok belseje felé, a sír alja fölött figyelte meg, függőleges, vagy majdnem

függőleges helyzetben [22. kép]. Az is dokumentálható volt, hogy az S és C alakú kapcsokat is rönkfa koporsók zárására használták.¹¹⁰

Feltűnő volt, hogy a sírok bolygatatlan rövidebb végeinél kibontott, eredeti állapotban maradt kapcsok száma különböző lehetett. A koporsó fej felőli részét 1–3, míg a láb felőlit 1–2 kapoccsal rögzítették. Megfigyelhető volt, hogy a jelöletlen sírokban szinte kivétel nélkül mindig csak 1–1 kapocs volt a koporsó fej és a láb felőli részén is. (A jelöletlenek közül a legtöbb kapocs a 21. sírban fordult elő, a fejnél és a lábnál is 2–2 volt, de ez egy egyedi, kivételes eset volt.) A több kapcsot tartalmazó temetkezések tehát a halmos síroknál fordultak elő: 3 db: 642. sír; 4 db: 656., 659. sír; 5 db: 661. sír. A különbség okát kutatva felmerült, hogy a különböző számú kapcsok eltérő méretű koporsókhoz tartozhattak, ezért az *in situ* koporsókapcsok segítségével megmértük és összehasonlítottuk a halmos és a jelöletlen sírokban a koporsók méreteit, abból kiindulva, hogy a méret és a kapcsok száma között összefüggés lehet. Az eredeti helyzetben kibontott kapcsok egymáshoz mért távolsága a koporsó hosszát határozta meg, szerencsés esetben néha a koporsó szélességét is sikerült megmérni.

A koporsók hosszához a legtöbb adatot a jelöletlen sírok szolgáltatták, aminek egyszerű oka volt: ezeket kevésbé rabolták, mint a halmos és a körülárokolt halmos sírokat.¹¹¹ Az adatok alapján azonban kiderült, hogy bár valóban lehetett különböző hosszúságú koporsókat mérni, de ez nem attól függött, hogy az elhunytat halom alá temették-e. A koporsók mérete egy körülménytől függött csupán: az elhunyt életkorától (illetve magasságától). A gyermekeket – logikusan – lényegesen rövidebb koporsókban temették el, mint a felnőtteket, és a sírjaik mérete is kisebb volt. A 153. sírban egy 4–6 éves gyermek csontvázát bontották ki;

sírszám	a sír méretei (cm)	a koporsó hossza (cm)	a kapcsok száma (db)	egyéb megfigyelés
656	388 × 185	240	2–2	
658	363 × 221	nem mérhető	1 (rablás miatt)	„fakert”
659	368 × 156	244	2–2	
661	393 × 219	215	3–2	

3. táblázat A felnőttek halmos sírjaiban talált koporsók méretei

109 A kapcsok leírásában a mostani állapotok tükröződik, de a méreteiknél a sírban mért hosszukat és szélességüket szerepeltetjük. Ennek oka, hogy erősen korrodálódtak, és csak ritkán sikerült megőrizni restaurálással az eredeti állapotukat.

110 KŐHEGYI 1971a, 214, 3–4. kép.

111 A 3.2. fejezetben részletesen esik szó a sírok rablásáról.

142 cm-es koporsóját 168 cm-es gödörbe helyezték, és C alakú kapcsokkal fogták össze. Egy másik gyermek számára, aki 6–7 év körüli volt, 146 cm-es koporsó készült, amelynek két felét S alakú kapocs zárta össze (205. sír). Itt a sír hossza – annak ellenére, hogy kicsit idősebb, tehát feltehetően magasabb gyermekről van szó – 154 cm volt.

rablottságuk és a korai ásatások megfigyeléseinek hiányosságai ellenére – már önmagukban is azt jelzik, hogy alattuk a közösség kitüntetett tagjai vannak eltemetve, tehát fontos adatot szolgáltatnak a temető népességének társadalmi tagozódásához.¹¹³

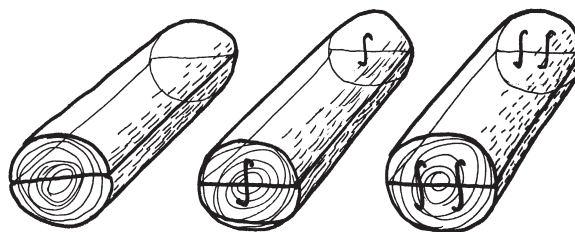
A koporsók vizsgálatának másik elemezhető szempontja, hogy a különböző életkorú és nemű csoportok

sírszám	a sír méretei (cm)	a koporsó hossza (cm)	a kapcsok száma
188	290 × 100	245	2
194	173 × 110	155	2
343	270 × 95	–	4
367	280 × 87	–	2

4. táblázat A körárkos halmos sírok mérhető adatai a felnőttek sírjaiban

A jelöletlen sírokban a felnőttek mérhető koporsóinak hossza 2,5–3 m volt, szélességük között még ekkora különbséget sem lehetett tapasztalni, kb. 1 m körül mozogtak. A megmérhető koporsók hossza az 56. sírban 253 cm; a 61. sírban 260 cm; a 187. sírban 225 cm; a 199. sírban 272 cm; a 204. sírban 253 cm; a 262. sírban 232 cm volt.

A halmos és a körárkos halmos sírokban tehát a felnőttek koporsóinak hossza nem tért el a jelöletlen sírokban mértektől. Általános jelenség viszont, hogy az azonos típusú (rönkfa) koporsókat a jelöletlen sírokban 1–1 kapocssal fogták össze, míg a jelöltekben, ezen belül is elsősorban a halmosoknál, ennél több kapocs használata a jellemző [251. kép]. A kapcsok száma közötti különbségnek sem racionális, sem gyakorlati oka nem volt, hiszen az egyforma méretű koporsók lezárásához minden esetben elégséges lehetett volna egy-egy kapocs is. Valószínűnek látszik, hogy a jelenség a halmos rítus többi elemével mutat összefüggést, azzal van harmóniában. A különböző sírjelöléshez eltérő nagyságú sírgödör kapcsolható, de kimutatható a különbség a halmos és a jelöletlen sírokban feltárt leletek származása, mennyisége, kivitele és anyaga között is.¹¹² Végző soron ezek a jellemzők külön-külön is a madarasi közösség felső rétegéhez köthetők, együttesen pedig a közösség arisztokráciájának a temetkezési rítusban megfigyelhető megkülönböztető jegyeit hordozzák. Az alföldi halmok – 100%-os

251. kép Rönkfa koporsók változatai (rekonstrukciók) [Vörös 2002 után]

között felfedezhető-e valamilyen eltérés a használat gyakoriságában. Mielőtt a madarasi adatokat számba vennénk, érdemes egy pillantást vetni egy a temető kései időszakával egyidős, teljes egészben feltárt kis családi temetkezési hely koporsóhasználatára. Sándorfalva-Eperjesen, egy 11 síros családi temetkezőhelyen 7 sírban volt koporsó, ami azt jelenti, hogy egy zsugorított helyzetben kibontott nőn és három gyermekén kívül a közösség minden felnőtt tagja, férfiak és nők, koporsóban kerültek a sírba. A rönkfából kialakított koporsók hossza 211 és 235 cm között volt, tehát méretükben nem különböztek a madarasiakétól.¹¹⁴

Madarason is érdemes volt összevetni a felnőttek és a gyermekek koporsós temetkezéseinek gyakoriságát.

112 A leletek elemzésére a következő, önálló fejezetben (3.7. fejezet) kerül sor.

113 KULCSÁR 1998, 40–46.

114 Vörös 2002, 162. Szerencsére a síroknak csak a fele volt bolygatott, ráadásul a talajviszonyoknak köszönhetően a rablott sírokban is kitűnően lehetett dokumentálni a koporsókat.

Annak ellenére, hogy az eredmények hitelességét számos körülmény befolyásolta, az életkori arányokat illetően lényegileg a sándorfalvi megfigyelésekkel vannak összhangban.

Csak az első pillantásra tűnik biztatónak a gyermeksírok nagy száma Madarason. Az összehasonlítást megnehezíti, hogy a felnőtteknél és a gyerekeknél eltérő volt a megfigyelések lehetősége, mivel eltérő arányban és mértékben rabolták a sírokat. Témánk szempontjából a lényeg azonban az, hogy a legtöbb hiteles adat a gyermeksírokból származik, hiszen a rabolatlanok aránya ebben a csoportban a legnagyobb: 129 sírból 73 volt eredeti helyzetben. A számok kétségkívül azt bizonyítják, hogy a jó megfigyelési adottságok ellenére is csak elvétve – 6 sírban – akadtak koporsó nyomaira a gyermekeknél. Koporsókapocs a már elemzett 153. és 205. sírokon kívül – ahol a koporsó hosszát meg lehetett mérni az *in situ* daraboknak köszönhetően – csak további négyben került napvilágra: két halmos gyermeksírból (a 43. és 64. sírből), valamint a 164. és az 505. sírokból; ez utóbbiak jelöletlenek voltak. Ezek mindegyike rabolt volt. Ugyanakkor, megfigyelhető volt az is hogy a temető késői részét rabolták erősebben, tehát azon periódusba tartozó sírokat, amikor zömében a vas alkatrészes koporsókat használták, ami azt jelenti, hogy elméletileg ennél valamivel nagyobb lehetett eredetileg a koporsós sírok száma a gyermekek körében is.

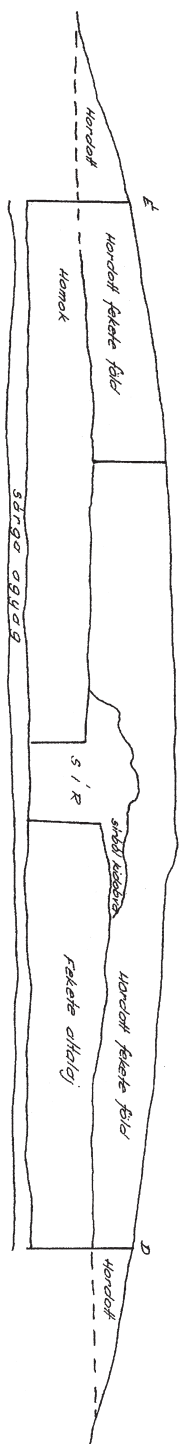
A gyermekek sírjai közül egyetlenegyben, a 409. számúban sikerült deszkakoporsóhoz (?) tartozó falenyomatokat találni. A 2 db 2 cm szélességű, sötét színű csík, amely 40 cm, illetve 60 cm hosszán, egymástól 43 cm-re volt észlelhető, a koporsó hosszanti falának egy részét rajzolta ki. Az *Inf.* II. korú gyermek sírja ráadásul rabolt volt, ennél fogva leletekben szegény, de a fibulája alapján (kéttagú, oldalt hajlított lábú bronzfibula: 93. tábla 5) a vaskapcsos koporsós sírok időhorizontjába tartozhatott. A bolygatásból előkerült vaspántokat, melyek közül az egyik vége kiszélesedő és átlyukasztott, a fakoporsó vasalásának gondoljuk, de a pontos funkciójára nem találtunk adatokat [93. tábla 8–9]. A 205. sírban a falenyomatok alapján a koporsóhoz tartozhatott esetleg az a szokatlan formájú, T alakú vasalás is, amely a sír fej felőli részén volt [48. tábla 1]. Az 505. sírban egy S alakú, míg a 164. sírban egy félkörös végű, ritka típusú koporsókapocs utalt egy vas alkatrésszel összeerősített koporsóra. Ez utóbbiban egyébként eredetileg valószínűleg legalább két hasonló koporsókapocs lehetett, de a rablás miatt csak a sír egyik végében maradt meg kö-

zülük az egyik. A 43. halmos sírban vas-szegecsek is előkerültek, félgömbös fejjel, melyeknek markáns falenyomatai bizonyítják, hogy egyértelműen a koporsóhoz tartoztak és nem egy faládikához. Ebben a sírban a két koporsókapocs egymás mellett helyezkedett el, tehát a két rövidebb végén eredetileg 2–2 kapocs rögzítette a koporsó fedelét. A 43. halmos sírban az embertani vizsgálatok szerint egy 15–18 év közötti ifjú nyugodott. Nagyon nehéz megítélni, hogy ez az életkor a gyermekkor végét avagy a felnőttkor elejét jelentette-e a szarmata társadalom megítélése szerint. Éppen a halom megléte, a koporsó és nem utolsósorban a sírban kibontott – elsősorban a férfiakra jellemző – csiholó szól amellett, hogy a fiút, jobban mondva a fiatal férfit, a felnőtteket megillető rítussal temették el.¹¹⁵ A gyermekek halom alá temetésének ritka szokása mögött a családjuk különleges státusza is szerepet játszhatott. Az egészen fiatal leányoknál is megfigyelhető, szintén elvétve, hogy „felnöttes” ékszerekkel (pl. fülbevalókkal) és mellékletekkel (pl. orsóval) temetik el őket.

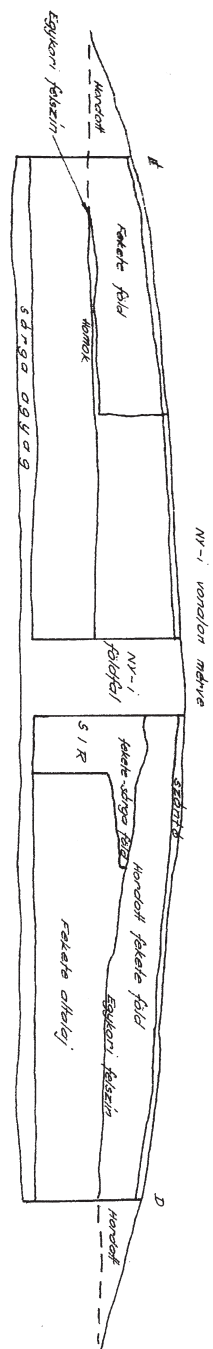
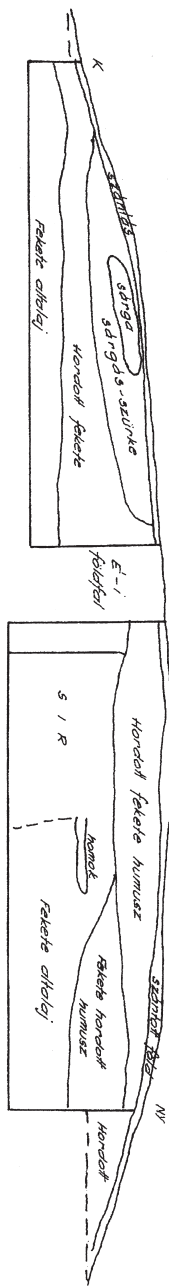
A felnőttek közül a nőké a nagyobb csoport (női sírok: 262 db sír, férfiak: 144 db sír), ahol érdemes a statisztikai adatokat összevetni a gyermekekével. A halmos női sírok (29 db) közül 7 kivételével mindegyikben találtak koporsóra utaló kapcsokat. Ezzel szemben a 46 körárkos temetkezés közül csak 12 volt koporsós. Ezeknél az arányoknál figyelembe kell vennünk azt, hogy a halmos és a körárkos halmos temetkezéseket rabolták ki legalaposabban, sőt volt olyan, melyet több alkalommal is. Bár a leletek közül leggyakrabban éppen a sír rövidebb végeiben elhelyezkedő koporsókapcsok maradtak meg itt is, az óriási rablóaknával történő bolygatást sokszor ezek sem kerülhették el, amiből az következik, hogy a halmos és a körárkos halmos női sírokban a koporsó használatának aránya a tapasztaltnál mindenképpen magasabb kellett, hogy legyen.

Néhány gondolat erejéig ki kell térni a sírokban különböző helyzetben és eltérő számban kibontott ácskapcsokra, vagy úgynevezett iszkábákra is. Az ácskapocs alakú koporsókapcsok használatának módját az eredeti helyzetben talált sírok alapján sem sikerült megnyugtató módon tisztázni. Igaz, hogy a bolygatatlan női sírok közül csupán kettőben, az 54-esben és a 410-esben kerültek elő, a férfiaknál pedig mindössze háromban bontottak ki ácskapocs alakú koporsókapcsokat: a 320. sírban (a jobb combcsonton), a 327. sírban (a koponyán) és az 511. sírban (a csontváz különböző részein). Az 54. női sírban a fejnél, illetve a lábnál előkerült darabok alapján 1,72

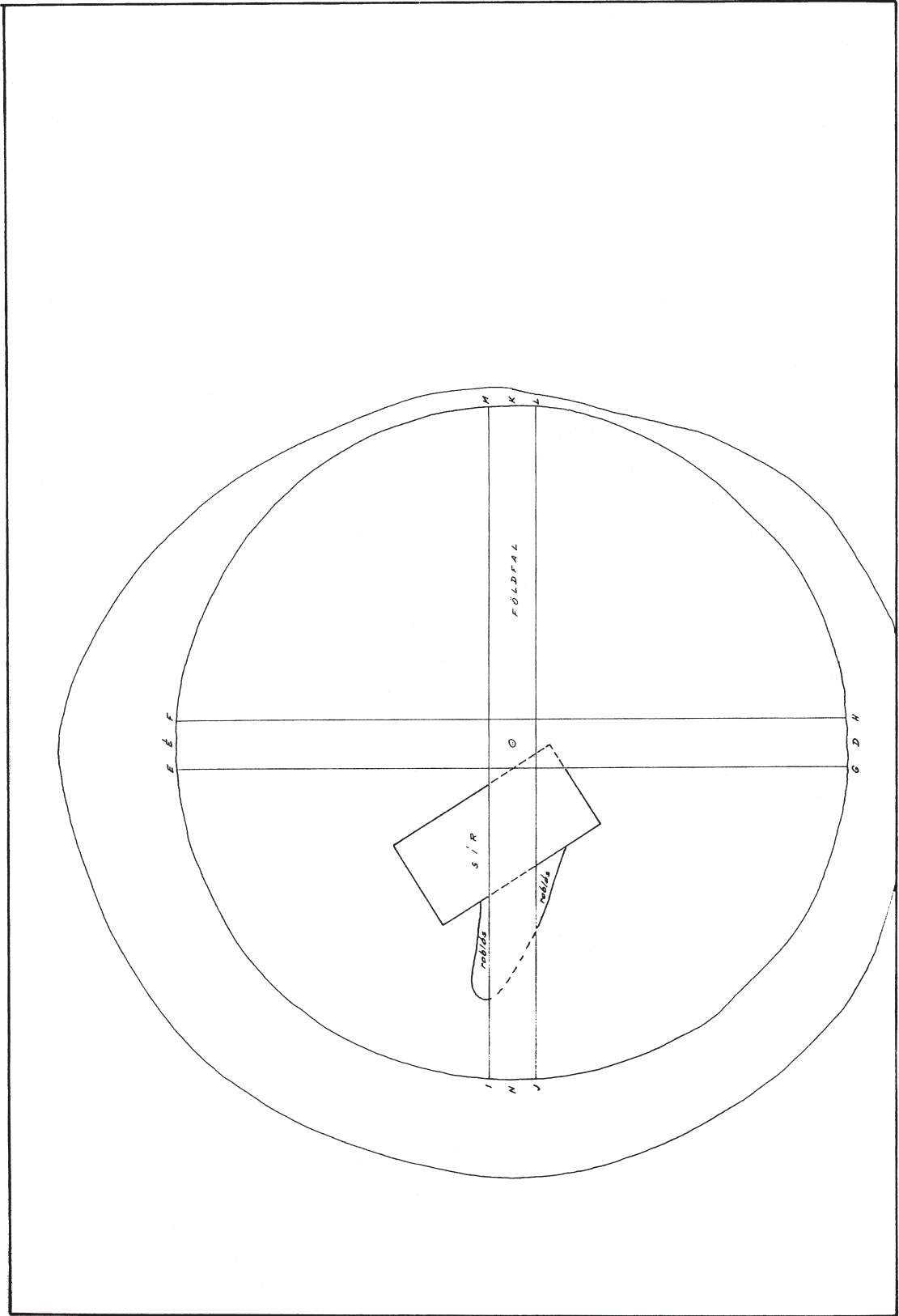
115 A másik halmos sírban, ahol koporsókapcsok kerültek elő, egy 10–12 év körüli gyermek nyugodott.

NV-i oldalon mélyre a NV-i föld kioldása után

252. kép A 657. sír metszetrajza

253. kép A 657. sír felszínrajza

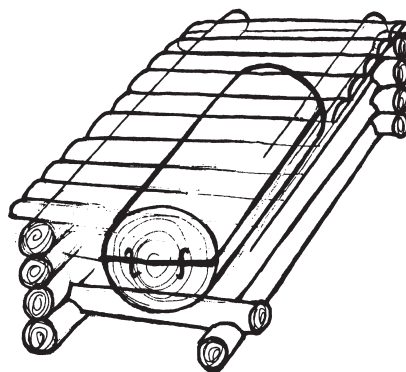
cm hosszú koporsót sikerült meghatározni. A korábbi kutatások alapján valószínű, hogy ezek is felső harmadukban elvágott faderékből kialakított fedelű rönkfa koporsók lehettek.¹¹⁶ A 410. sírban a bal térd, illetve a jobb lábszár mellett kerültek elő iszkábák, melyeknek ebben az esetben a hosszanti koporsóoldal összeerősítése, egymáshoz való rögzítése lehetett a funkciója.¹¹⁷

A madarasi temető fából összerótt, kisméretű kamráira a közelmúltban Kiskunfélegyháza határában felfedezett gerendakamrák irányították a figyelmet. A Kiskunfélegyháza-Kővágóér lelőhelyről közölt 14 sír közül kettőben tárt fel gerendakamrát az ásátó.¹¹⁸ A falenyomatokat tisztán megőrző talajban határozottan kirajzolódott az S alakú kapcsokkal rögzített fedelű rönkfa koporsó, és körülötte a koporsónál csak alig nagyobb gerendakamra. A 485. sírban a kamra mérete 230 × 130 cm volt, a 207-esben pedig 375 × 200 cm.¹¹⁹

A madarasi temetőben három halmos temetkezésben figyeltek meg a kiskunfélegyháziával azonos jelenségeket, de értelmezésük a párhuzamok híján a feltáráskor elmaradt. Zalotay Elemér 1952-ben tárta fel az ő számozása alapján XVII. számú halmot (642. sír). Bár a sírt kirabolták, Zalotay alapos leírása és mérései alapján következtetni lehet a kiskunfélegyházihoz hasonló, fából összerótt kamrára. Az ásátó a halom alatt egy 4 m hosszú és 2 m széles beásást figyelt meg. A dokumentációban az szerepel, hogy „a nagy sír fenekébe egy kisebb 40 cm sekély sírt ástak, ezt 20 cm gerendával bélelték ki minden oldalról”.¹²⁰ A gerendák a kamrához tartozhattak. Hogy a kamrán belül a rönkfa koporsó is ott volt, a rablott részből előkerült S alakú kapcsok bizonyítják. Zalotay szerint a három kapocs a „boronavázás sírt” belülről fogta össze, de a kapcsok típusa, mérete és száma ezt nem támasztja alá.¹²¹ Fontos megfigyelése viszont, hogy a gerendakamrának nem volt alja, a kamra fenekét pedig 1–2 cm vastag pernyés-hamus mészréteg borította. Kőhegyi Mihály feltárása során két temetkezésben is előkerült a XVII. halomban (642. sír) megfigyelt faszervezet. Az ásátó a jelenséget rönkfa koporsók szállítására szolgáló,

gerendákból összerótt alkalmatosságként, keretként értelmezte.¹²² A 256. sírban, amely 382 cm hosszú és 205 cm széles volt, a fej felőli végénél egy S alakú kapocccsal lezárt rönkfa koporsót dokumentált. Véleményünk szerint, az analógiák alapján, a sírban megfigyelt famaradványok a gerendakamra megmaradt alsó részéhez tartozhattak, amit bizonyíthatóan csapolással erősítettek össze. Belátható, hogy a faszervezet, a koporsó súlyával együtt nemhogy megkönnyítette, hanem ellenkezőleg: méreténél és hatalmas súlyánál fogva ellehetetlenítette volna az amúgy is tetemes súlyú koporsó szállítását.

A kamra természetesen kisebb volt, mint a sír gödre, mivel a csapolást a kiásott gödörben végezték el. Míg tehát a 256. sír gödre 382 cm hosszú és 205 cm széles volt, a kamrát 300 cm hosszúra és 100 cm szélesre építették. A rablott sírban a fej felőli oldalon eredeti helyzetében megmaradt S alakú kapocs a csapolt és jól láthatóan bárdolt gerendákon belül helyezkedett el, tehát a rönkfa koporsóhoz tartozott. A 658. sírban is meg lehetett figyelni a nyomait: ugyanis a 363 × 221 cm-es sírban egy 290 × 120 cm-es kamrát ácsoltak össze. A kamrában itt is S alakú kapocccsal összefogott rönkfa koporsóban nyugodott az elhunyt [254. kép].

254. kép Gerendákból összerótt kisméretű kamra, benne rönkfa koporsóval (rekonstrukció) [Vörös 2002 után]

116 Vörös 1988, 119.

117 A szarmaták koporsóival számos kitűnő tanulmány foglalkozott már eddig is, de összefoglaló elemzés 1975 óta nem készült (DINNYÉS 1975). A Madarason előkerült koporsóleletek részletes elemzése jó alapot jelenthet egy átfogó, újabb munka elkészítéséhez.

118 GALLINA 1999b, 20–21, 10. és 13–14. ábra.

119 GALLINA 1999b, 2. és 10. ábra. A 207. sírban kibontott kamra méretét a publikációban közölt rajz alapján adtuk meg.

120 Zalotay Elemér: A madarasi régészeti feltárások. Jelentés a Madaras község (Bácskiskun megye) határában levő veszélyeztetett régészeti lelőhelyek átvizsgálásáról és eredményeiről. Feltárás tartott: 1952. évi július 21-től augusztus 18-ig. TIM Régészeti Adattára 968/II.

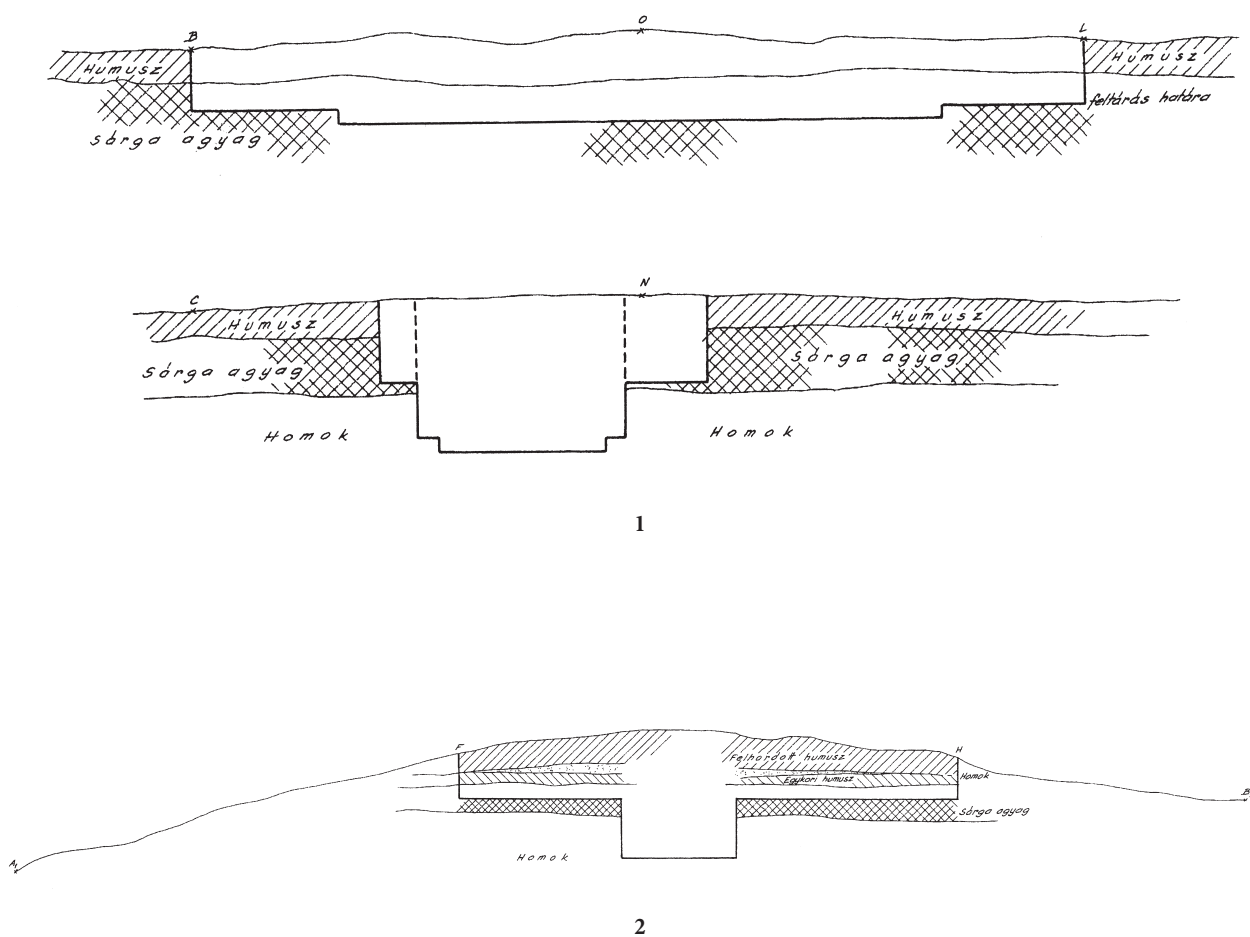
121 A TIM 54.20.1. leltári számon 3 db S alakú vaskapocs szerepel, melyeknek a szélessége 3,5 cm, hosszuk 20 cm körüli volt. Jellemzőik alapján rönkfa koporsó végeinek rögzítésére szolgáltak.

122 KŐHEGYI 1971a, 214, 5. kép. Tehát itt sem volt alja a szerkezetnek.

Felmerül, hogy a halmok alatt feltárt nagyméretű gödrök voltaképpen sírkamrák voltak, melyekbe vagy gerendákból összerótt kamrákat építettek, vagy meszes réteggel vonták be vastagon a sír alját, oldalait. A gerendakamrák eltérő méretűek lehettek; sajnos a halmos sírok számához képest (49 db) csak kevés esetben

lehetett rájuk vonatkozó adatot találni. A nagyméretű sírkamrákhoz a legjobb (és legnagyobb) analógia a jászalsószentgyörgyi Borsa-halom 6,8 m hosszú és 3,4 m széles, hatalmas építménye, ahol a gerendázat és öszeerősítésének módja is egyértelműen rekonstruálható volt.¹²³

255. kép 1.: A 664. sír hosszanti és rövidebbik oldalának metszetrajza; 2.: a 665. sír metszetrajza

123 HILD 1901, 132, 13. ábra.